

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ HAIR В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Стаття присвячена дослідженню вербалізації концепту HAIR в англomовних художніх творах XIX-XX століть. У роботі розглядаються основні підходи до вивчення концепту у сучасному мовознавстві; аналізуються структурні, семантичні, гендерні та кількісні особливості функціонування номінативних одиниць, які вербалізують концепт HAIR в англійському мовленні.

Ключові слова: концепт, вербалізація, номінативна одиниця, художня проза.

Микава Н.М. Вербализация концепта HAIR в англоязычной художественной прозе. *Статья посвящена исследованию особенностей вербализации концепта HAIR в англоязычных художественных произведениях XIX-XX вв. В работе рассматриваются основные подходы к изучению концепта в современном языкознании; анализируются структурные, семантические, гендерные и количественные особенности функционирования номинативных единиц, которые вербализируют концепт HAIR в английской речи.*

Ключевые слова: концепт, вербализация, номинативная единица, художественная проза.

Mikava N.M. Verbalization of the concept HAIR in the English artistic prose. *The given article deals with the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept HAIR in English artistic prose of the XIX-XX centuries. Main trends in the concept study in modern linguistics are being viewed in the article; structural, semantic, gender and quantitative peculiarities of the nominative units verbalizing the concept HAIR in the English speech are being analyzed. According to somatic classification, three lexical-semantic groups verbalizing concept HAIR in the English language have been singled out, namely: "head hair", "facial hair" and "body hair". Most nominative units are used in portrait descriptions of characters. Such conceptual features as beauty and protective function of hair are foregrounded in the analyzed texts.*

Keywords: concept, verbalization, nominative unit, artistic prose.

Однією із характерних ознак сучасної філологічної науки є активний розвиток когнітивної лінгвістики – напряму мовознавства, у якому мова розглядається як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямований на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою дійсності та досвіду [9, 213]. Серед головних завдань когнітивної лінгвістики відзначаються, зокрема, аналіз природи мовної компетенції людини, її онтогенезу; дослідження специфіки категоризації та концептуалізації; опис організації внутрішнього лексикону людини відповідно до структур репрезентації знань і механізмів пам'яті; пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття і розуміння мовлення, комунікації; дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їхньому здійсненні; встановлення співвідношення мовних структур із концептуальними; співвідношення мовних знаків та відображених у них культурних реалій; виявлення та опис мовної картини світу та її фрагментів тощо [9, 214; 3, 70-72].

Слід відзначити, що переважна кількість праць з когнітивної лінгвістики фокусуються на дослідженні мови: «у когнітивній лінгвістиці функціонування мови розглядається як різновид когнітивної, тобто пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища» [2, 24].

Мета нашого дослідження полягає в аналізові особливостей вербалізації концепту HAIR на матеріалі англomовної художньої прози XIX-XX століть.

Насамперед наведемо визначення поняття «концепт» та розглянемо основні підходи до його вивчення у сучасній лінгвістиці. Класичним тлумаченням цього терміну, на думку О.О. Селіванової, вважається визначення у «Короткому словнику когнітивних термінів», запропоноване О.С. Кубряковою [9, 256], а саме: концепт – це «термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини; це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [8, 90].

Розвиток когнітивної лінгвістики дав поштовх до виникнення декількох напрямів аналізу концептів у відповідності до методологічної орієнтації дослідників. Як відзначає І.С. Шевченко, спільним для всіх напрямків є визнання концепту базовою одиницею свідомості, відмінності ж пов'язані, у першу чергу, з фокусуванням на певному типі концептів, а також з різним трактуванням відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням [7, 192-193]. На сьогодні найпоширенішими є наступні напрями концептуального аналізу:

1) культурологічний напрямок, в якому концепт визначається як згусток культури у свідомості людини; саме у вигляді концепту культура входить у ментальний світ людини, і, завдяки йому, людина сама входить у культуру та іноді впливає на неї; це основний осередок культури в ментальному світі людини;

2) об'єктом лінгвокультурологічного напрямку є культурний концепт як ментальне утворення; цей підхід спрямований на комплексне вивчення певної мови, свідомості та культури. Концепт культури характеризується предметно-образною, понятійною та ціннісною складовими;

3) логіко-ейдетичний напрям співвідносить елементи структури значення та об'єднує їх у складі певної (схемної) структури при концептуальному аналізові та зосереджує свою увагу на базових фреймах побудови лексично представлених концептів;

4) представники когнітивно-поетичного напрямку аналізують образний простір концепту у художньому тексті, текстові концепти художньої прози;

5) семантико-когнітивний підхід полягає у дослідженні співвідношень семантики мови з концептосферою народу, співвідношень семантичних процесів з когнітивними [6, 173]. У процесі лінгвокогнітивного дослідження метод семантико-когнітивного аналізу передбачає перехід від змісту значень мовних знаків до змісту відповідних концептів у ході окремого етапу опису – когнітивної інтерпретації [там саме, 178]. Саме розгляд семантики

мовних одиниць, які об'єктивують концепти, дозволяє отримати доступ до змісту концептів як мисленневих одиниць.

Вслід за представниками даного напрямку визначаємо концепт як базову одиницю мисленневого коду людини, яка має внутрішню структуру, що складається із концептуальних ознак, є результатом пізнавальної діяльності особистості та суспільства, містить комплексну інформацію про відповідний предмет або явище, а також про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та ставлення до цього предмета чи явища [4, 100]. Слід зазначити, що концепт є інформаційною структурою, яка відображає уявлення людини про об'єкти не тільки духовного, а й матеріального буття, тобто концепти розрізняються за ступенем конкретності-абстрактності [1, 26].

На думку представників даного напрямку, мова є одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, а відтак й інструментом опису концептів. «Шлях дослідження від мови до концепту є найбільш надійним, аналіз мовних засобів дозволяє найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змодельовати його» [6, 179]. Саме тому предметом семантико-когнітивних досліджень є різні засоби репрезентації, тобто вираження, передачі концептів у мові. Аналіз складу того чи іншого концепту виявляється через значення мовних одиниць, що репрезентують даний концепт, їх словникові тлумачення та мовленнєві контексти [1, 31].

Матеріалом дослідження особливостей вербалізації концепту HAIR в англійському мовленні стали твори О. Уайльда, Дж. Голсуорсі, К. Менсфілд, О. Генрі, Е. Хемінгуей.

За соматичною ознакою виокремлюємо три лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ), які вербалізують концепт HAIR в англійській мові, а саме: ЛСГ “*head hair*”, ЛСГ “*facial hair*” та ЛСГ “*body hair*”. Розглянемо особливості представленості конститuentів зазначених груп в англійськомовних художніх творах XIX-XX століть.

Загальна кількість вибірки становить понад 500 випадків вживань номінативних одиниць, що вербалізують даний концепт. Проведений аналіз показав, що найбільш широко представлена перша із них – ЛСГ “*head hair*”, в основному своєю заголовною номінацією *hair*, яка вживається у досліджених творах 430 разів.

Слід відзначити, що у переважній більшості випадків дана номінативна одиниця вживається у портретній характеристиці персонажів, передовсім жінок.

“*And then Miss Fulton, all in silver, with a silver fillet binding her pale blonde hair, came in smiling*” (13, 34).

Волосся відіграє значну роль у зображенні зовнішності героїнь, слугує важливою портретною деталлю, як, наприклад, у наступному описові молодих дівчат, які чекають свого першого виходу в світ:

“*There they stood, smoothing their gloves, patting their glossy hair and smiling among themselves*” (13, 101).

Подібну функцію спостерігаємо і в описові жебрачки із оповідання “*A Cup of Tea*” К. Менсфілд:

“...a light, frail creature with **tangled hair**, dark lips, lighted eyes, lay back in the big chair” (13, 126).

Проте, слід відзначити майже рівну кількість жіночих і чоловічих портретів у досліджених творах, тобто волосся є важливою портретною характеристикою всіх персонажів, незалежно від статі, наприклад:

“Lord Henry looked at him. Yes, he was certainly wonderfully handsome, with his finely-curved scarlet lips, his frank blue eyes, his **crisp gold hair**” (14).

Одна із героїнь «Саги про Форсайтів», Джун, мала настільки яскраве та пишне волосся, що навіть отримала відповідне прізвисько:

“June stood in front, fending off this idle curiosity - a little bit of a thing, as somebody once said, “**all hair and spirit**,” with fearless blue eyes, a firm jaw, and a bright colour, whose face and body seemed too slender for her **crown of red-gold hair**” (10).

Особливу увагу автори приділяють описові кольору волосся, в якому часто вживаються сталі епітети, на кшталт, *золотаве*, *бурштинове*, як от, наприклад, в описові Ірен, персонажу того ж твору:

“The gods had given Irene dark brown eyes and **golden hair**, that strange combination, provocative of men’s glances, which is said to be the mark of a weak character.....Under that rosy light her [Irene] **amber - coloured hair** and fair skin made strange contrast with her dark brown eyes “ (10).

Для того, щоб підкреслити організованість та зовнішній лоск чоловіка Ірен – Сомса, автор зазначає, що жодна волосинка не вибивалася із його зачіски:

“Skin-like immaculateness had grown over Soames, as over many Londoners; impossible to conceive of him **with a hair out of place**, a tie deviating one-eighth of an inch from the perpendicular, a collar unglossed!” (10).

Номінативна одиниця *hair* вжита із прикметником *white* слугує деталлю, яка вказує на похилий вік персонажу:

“He [Old Jolyon] stepped out, his bearing extremely composed; his massive head, with its drooping moustache and wings of **white hair**, very upright, under an excessively large top hat; his glance firm, a little angry» (10).

Таким чином, аналізовані контексти уможливають виділення таких концептуальних ознак як краса волосся та вік.

У деяких випадках, вживання лексичної одиниці, що номінує досліджуваний концепт, не обмежується роллю портретної характеристики, а наповнюється певним символізмом. Проілюструємо це на прикладі відомого оповідання Е. Хемінгуея “*Cat in the Rain*”. Головна героїня, молода американка, нудьгуючи у своєму готельному номері під час негоди, висловлює свої бажання, серед яких – відростити волосся. Наразі у неї коротка стрижка – найімовірніше – боб, популярний у ті часи.

“Don’t you think it would be a good idea if I let my **hair** grow out?” she asked, looking at her profile again...I get so tired of looking like a boy...”I want to pull my **hair** back tight and smooth and make a big knot at the back that I can feel,” she said. “I want to have a kitty to sit on my lap and purr when I stroke her.”...And I want it to be spring and I want to brush my **hair** out in front of a mirror and I want a kitty and I want some new clothes” (11).

Як бачимо із наведених реплік персонажу, довге волосся є для неї символом жіночності. Воно стає одним із атрибутів традиційного сімейного щасливого життя, якого вочевидь, вона не має.

Ще один яскравий приклад символічного значення волосся зустрічаємо в оповіданні О. Генрі *“The Gift of the Magi”*. Молоде подружжя Янгів живе досить скрутно. З усіх багатств – лише сімейний золотий годинник чоловіка та розкішне волосся дружини:

“Now, there were two possessions of the James Dillingham Youngs in which they both took a mighty pride. One was Jim’s gold watch that had been his father’s and his grandfather’s. The other was Della’s hair. Had the Queen of Sheba lived in the flat across the airshaft, Della would have let her hair hang out of the window some day to dry just to depreciate Her Majesty’s jewels and gifts” (12).

Вони так сильно кохали одне одного, що пожертвували своїми найдорожчими скарбами: чоловік продав годинник, аби купити дружині набір дорогих гребінців для волосся, яке вона, в свою чергу, відрізала і продала, аби купити йому золотий ланцюжок для його годинника. Як бачимо, у даному випадку актуалізуються такі концептуальні ознаки досліджуваного концепту як волосся – це скарб, яким жертвують заради кохання.

ЛСГ *“facial hair”* представлена, насамперед, номінаціями *“beard, moustache, eyebrows”*, які вживаються переважно у портретних характеристиках чоловіків, наприклад:

“His hands began to tremble, and patches of red showed above his beard” (13, 130).

Що ж стосується ЛСГ *“body hair”*, то вона не представлена у проаналізованих творах, що свідчить про неприйнятність згадування волосся на тілі людини в літературі кінця XIX – першій половині XX століття.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей вербалізації концепту HAIR в англomовних глянцевиx журналах для чоловіків та жінок.

Список літератури

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
2. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі / М.П. Кочерган // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 24-29.
3. Пименов Е.А. Когнитивная лингвистика на современном этапе / Е.А. Пименов, М.В. Пименова // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. мат-лов. 26-28 сентября 2006 года. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С. 70-72.
4. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований / М.В. Пименова // Вестник Кемеровского государственного университета. Сер. Филология. – Кемерово, 2002. – Вып. 4 (12). – С. 100-105.
5. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике. Издание третье, стереотипное / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Издательство „Истоки”, 2003. – 170 с.
6. Попова З.Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / З.Д. Попова, И.А. Стернин // *Vitainlingua*: К юбилею профессора С.Г. Воркачева: Сборник статей / отв. ред. В.И. Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – С. 171-180.
7. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник ХНУ. – 2006. – №725. – С. 192-195.

8. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.– М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996.– 248 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Galthworthy J. The man of property. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=79968>
11. Hemingway E. The complete short stories. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://theteacherscrate.files.wordpress.com/2014/03/the-complete-short-stories-of-ernest-hemingway-ernest-hemingway.pdf>
12. Henry O. The gift of the magi. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.east-oftheweb.com/short-stories/UBooks/GifMag.shtml>
13. Mansfield K. Selected Stories. – Moscow: Raduga Publishers, 2002. – 224 p.
14. Wilde O. Selections. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – Volume I. – 392 p.

References

1. Boldyrev, N.N. (2000).Kognitivnaja semantika: Kurs lekcij po anglijskoj filologii. Tambov: Izdatel'stvo Tambovskogo universiteta.
2. Kochergan, M.P. (2003).Movoznavstvo na suchasnomu etapi. in Divoslovo. (5), 24-29.
3. Pimenov, E.A. (2006).Kognitivnaja lingvistika na sovremenom jetape. In Mezhdunarodnyj kongress po kognitivnoj lingvistike. Tambov: Izd-vo TGU im. G.R. Derzhavina, 70-72.
4. Pimenova, M.V. (2002). Metodologija konceptual'nyh issledovanij. In Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. Filologija. Kemerovo.Vyp. 4 (12), 100-105.
5. Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2003).Ocherki po kognitivnoj lingvistike. Izdanie tret'e, stereotipnoe. Voronezh: Izdatel'stvo „Istoki”.
6. Popova, Z.D., Sternin I.A. (2007). Semantiko-kognitivnyj podhod kak napravlenie kognitivnoj lingvistiki. In Vita in lingua: K jubileju professora S.G. Vorkacheva: Sbornik statej / otv. red. V.I. Karasik.Krasnodar: Atrium, 171-180.
7. Shevchenko, I.S. (2006). Podhody k analizu koncepta v sovremennoj kognitivnoj lingvistike. In Visnik HNU. (725), 192-195.
8. Kratkij slovar' kognitivnyh terminov(1996). M.: Filologicheskij fakul'tet MGU im. M.V. Lomono-sova.
9. Selivanova, O. (2006). Suchasna lingvistika: terminologichna enciklopedija. Poltava: Dovkillja-K.
10. Galthworthy, J. The man of property. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.e-reading.club/book.php?book=79968>
11. Hemingway, E. The complete short stories. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://theteacherscrate.files.wordpress.com/2014/03/the-complete-short-stories-of-ernest-hemingway-ernest-hemingway.pdf>
12. Henry, O. The gift of the magi. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.east-oftheweb.com/short-stories/UBooks/GifMag.shtml>
13. Mansfield, K. (2002). Selected Stories. Moscow: Raduga Publishers.
14. Wilde, O. (1979). Selections. Moscow: Progress Publishers.(I).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2015 р.